

Ivar Leimus ja Arkadi Molvõgin

EDISE MÜNDIAARE 11. SAJANDIST

Edise muinasaare avastati 1903. aastal, kuid see läks Eestimaa Kirjanduse Ühingu Muuseumist kaduma Teise maailmasõja ajal. Eesti Ajaloomuuseumi arhiivist leitud käsikirja alusel on autorid taastanud aarde suuruse (525 münti), koostise ja dateeringu (*tpq* 1060). Peitleid juhatab sisse Eesti hõbedamajanduse uue etapi, mida iseloomustab aarete kogukuse märgatav suurenemine. See omakorda viitab Eesti ühiskonnas asetleidnud muutustele.

Ivar Leimus, Eesti Ajaloomuuseum, Pikk 17, 10123 Tallinn, Eesti
Arkadi Molvõgin, Ilmarise 26–2, 10920 Tallinn, Eesti

1903.–1904. aastal annetas Edise paruness Rosen Eestimaa Kirjanduse Ühingu Muuseumile (nimetatud ka Provintσιαalmuuseumiks) viikingiaegse mündiaarde (Beitr. VI, 456). Aare leiti augustis 1903 ja see asus Virumaal Jõhvi kihelkonnas, umbes poolel teel Edise ja Kukruse mõisa vahel suure kivi juures vahetult maapinna lähedal. Paraku läks peitleid nagu teisedki Provintσιαalmuuseumi viikingiaegsed mündiaarded Teise maailmasõja aastail kaduma (Molvõgin 1994a, 15). 1979. aastal õnnestus Eesti Ajaloomuuseumil erakätest omandada mitmeid 11. sajandi münte, mille hulgas oli ka mõni Edise aardesse kuulunud denaar (nimistus nr. 18, 58, 88, 100; joon. 1).

Joon. 1. Anglosaksi münte Edise leiust.

Abb. 1. Angelsächsische Münzen aus dem Fund von Edise. (AM 23597/3, 8, 9, 10.)

Kaua aega olid ainsaks teabeallikaiks kõnealuse aarde kohta Provintsiaalmuuseumi mündileidude kokkuvõtlik kartoteek ja muuseumi tulmeraamat (AM "D", f. 135, n. 11, s. 138, l. 114), mis aga sisaldasid ainult kõige üldisemaid andmeid. Neil põhines ka Edise aaret käsitlev osa Arkadi Molvõgini hiljuti ilmunud mahukas publikatsioonis, mis loetleb kõik teadaolevad Eestis avastatud Lääne-Euroopa mündid 10.–12. sajandist (Molvõgin 1994a, nr. 43). Hiljuti Eesti Ajaloomuuseumi arhiivis leitud Provintsiaalmuuseumi omaaegse konservatori Arthur Spreckelseni suhteliselt põhjalik mündinimistu (AM "D", f. 210, n. 1, s. 7) tegi võimalikuks avaldada käsitletava aarde kohta hoopis põhjalikum ülevaade.

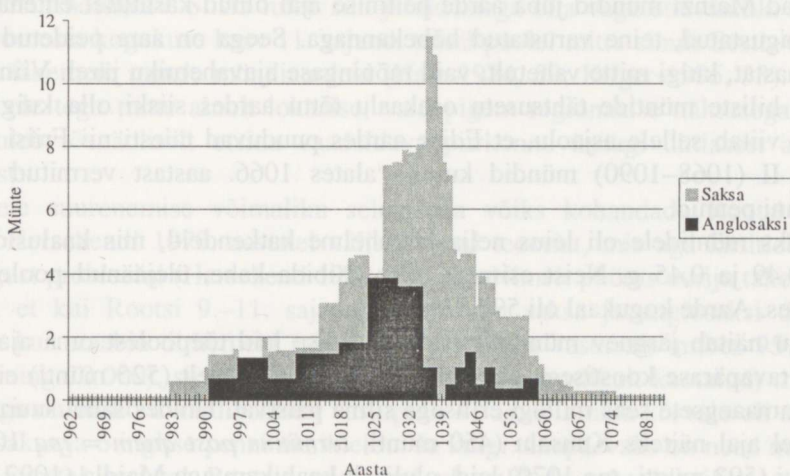
A. Spreckelseni kirjutisest selgub, et mündid määras kõigepealt tema eelkäija muuseumi konservatori kohal Axel von Howen, Eesti sajandialguse küllap parim viikingiaegsete Lääne-Euroopa rahade tundja.¹ Tema kartoteegi töötas 1937. aastal läbi A. Spreckelsen, kes oma töö kokkuvõtliku versiooni (AM "D", f. 210, n. 1, s. 6) saatis samal aastal avaldamiseks Saksamaal Münchenis ilmunud teadusväljaandele "Jahrbuch für Numismatik". Teadmata põhjusel ei pidanud ajakirja toimetaja artikli avaldamist vajalikuks. Võimalik, et otsustavaks sai seejuures aarde üsnagi tavapärane koostis, milles puudusid silmatorkavad haruldused või senitundmatud münditüübid. Oma nimistu koostamisel toetus Spreckelsen nagu tema eelkäija Howengi muuseumis olemas olnud erialakirjandusele, mis oli aga juba tollalgi mõnevõrra vananenud. Nii näiteks oli tal anglosaksi pennide määramisel abivahendiks B. E. Hildebrandi Rootsi Kuningliku Mündikabineti anglosaksi rahade kataloogi esmatrükk (Hildebrand 1846), Skandinaavia müntide puhul aga Chr. J. Thomseni kollektiooni kataloog (Thomsen 1867) ja C. I. Schive teos Norra rahadest (Schive 1865). Vaid saksa müntide atribueerimisel kasutatud H. Dannenbergi töö (Dbg.) oli tollal (nagu suures osas veel praegugi) aja tasemel.

Vahepeal möödunud aastate jooksul on teadus edasi arenenud. Statistiliste meetodite kasutuselevõtuga on esmajärgulise allikaväärtuse omandanud ka massiline numismaatiline aines. Seetõttu ja täiendamaks A. Molvõgini ülalmainitud koguteost osutus vajalikuks Edise aare siiski avaldada. Selleks töötasid artikli autorid A. Spreckelseni sõjaeelse käsikirja põhjalikult ümber, võttes arvesse uusimaid erialaseid uurimusi. Vastavalt korrigeeritud määrangutele on aarde koostises järgmised mündid: araabia – 7; bütsantsi – 1; saksa – 380; böömi – 2; ungari – 2; anglosaksi – 97; taani – 19; rootsi – 2 ja lähemalt määramata Skandinaavia päritolu anglosaksi järelmündid – 15. Kokku 525 münti.

Juuresolev diagramm (joon. 2) kujutab saksa ja anglosaksi müntide ajalist jaotust aardes. Siinjuures tuleb teada, et tollastel müntidel puuduvad aastaarvud ja enamasti dateeritakse need neil nimetatud valitsejate võimuloleku aja järgi.

¹ A. v. Howeni käsikirjal põhineb näiteks A. Molvõgini ja I. Leimuse hiljuti avaldatud artikkel ühest Eesti ainulaadseimast hilisviikingiaegsest leiust, 12. sajandi teisel poolel peidetud Vaida mündiaardest (Molvõgin & Leimus 1995). Nagu näitab hiljuti taasavastatud Provintsiaalmuuseumi mündikogu kartoteek, jõudis A. v. Howen läbi töötada mitmed muuseumile kuulunud ja Teises maailmasõjas kaduma läinud 11.–12. sajandi aardeid. Seetõttu on tema teadustasemelt üllatavalt head mündinimistud ainsaks säilinud allikaks, mille põhjal saab otsustada mainitud leidude koostise üle.

Diagrammi koostamisel on kasutatud P. Ilischi väljapakutud meetodikat (Ilisch 1981, 136, joon. 2), mille puhul ühte tüüpi müntide arv on jagatud nende võimaliku valmistamisajaga ja saadud tulemus n.-ö. laiali määritud diagrammi vastavale alale. Nii saab pehmendada müntide dateerimisel mõne isanda pika valitsusaja tõttu tekkida võivat viga.

Joon. 2. Saksa ja anglosaksi mündid Edise leius.

Abb. 2. Deutsche und angelsächsische Münzen aus dem Fund von Edise.

Et tolle ajajärgu rahade, eriti saksa müntide vermimisajad on väga umbmäärased, siis kajastab esitatud pilt pigem tendentsi kui mündimassi täpset dateeringut. Seda enam et viimasel ajal on mitmed uurijad jälginud mõnede saksa münditüüpide esinemist aaretes ja rõhutanud nende valmistamise jätkumist ka müntidel nimetatud valitsejate surma järel (nn. *type immobilisé*) (Stoess 1990; Wätz 1992; Leimus 1993). Võimaluste piires on nimetatud uusi andmeid arvestatud ka siinse diagrammi koostamisel. Nagu sellelt nähtub, kuulub enamik saksa ja anglosaksi münte aardes 1020. aastate teise poole kuni 1030. aastatesse, kusjuures müntide vool Saksamaalt on jätkunud kauem ja ühtlasemalt kui Inglismaalt. Anglosaksi vermingute põhiosa moodustavad, nagu peaaegu kõigis viikingiaegsetes Läänemere ruumi aaretes, Aethelred II ja Cnuti pennid (Kluge 1981, 286 jj.). See asjaolu on nähtavasti seletatav Euroopa maadest Läänemere rannikule toimunud mündivoolu erinevate põhjustega. Saksa vermingute osas väärib tähelepanu tõik, et 11. sajandi kolmandal kuni neljandal aastakümnel löödud mündid domineerivad nn. kaugkaubandusdenaari kasutanud maade paljudes aaretes ka 11. sajandi teisel poolel ja veelgi hiljem, kuni 12. sajandi keskpaigani välja (Ilisch 1981, 136–137; Leimus 1986, 60–61; Molvõgin 1994b, 450). Et Eestis 11. sajandi teise veerandi aardes niisama hästi kui puuduvad (Molvõgin

1994a, 581), siis ei saanud nimetatud mündid meile jõuda vahetult oma valmistamiskohast, vaid lähemate kaubanduspartnerite, tõenäoliselt ojamaalaste vahendusel. Seega ei kajasta enamik Edise aarde münte mitte eestlaste otse-suhteid Lääne-Euroopa maadega, vaid pigem läbikäimist lähemate naabritega.

Edise aarde noorimad saksa mündid on kolm Mainzi peapiiskopi Siegfriedi (1060–1084) denaari, neist kaks vermitud Mainzis ja üks Erfurdis. Seejuures on mõlemad Mainzi mündid juba aarde peitmise ajal olnud kasutusel ehtena – üks neist augustatud, teine varustatud hõbekannaga. Seega on aare peidetud pärast 1060. aastat, kuigi mitte vahetult, vaid mõningase ajavahemiku järel. Viimane ei saanud hiliste müntide tähtsusetu osakaalu tõttu aardes siiski olla kuigi pikk. Samuti viitab sellele asjaolu, et Edise aardes puuduvad täiesti nii Friisi krahvi Egbert II (1068–1090) mündid kui ka alates 1066. aastast vermitud anglo-normanni pennid.

Lisaks müntidele oli leius nelja hõbehelme katkendeid, mis kaalusid 1,97; 0,49; 0,49 ja 0,45 g. Neist esimene võis käibida kahe, ülejäänud poole penni väärtuses. Aarde kogukaal oli 597,83 g.

Nagu näitab järgnev mündinimistu, on Edise leid tõepoolest oma aja kohta üsnagi tavapärase koostisega peitvara. Ka oma kogukuselt (525 münti) ei näi ta teiste samaaegsete seas millegi erilisega silma paistvat. Umbes sama suurusjärku on sellel ajal näiteks Kuusalu (450 münti, *terminus post quem* = *tpq* 1068) ja Kuigatsi (593 münti, *tpq* 1070) leid, oluliselt kaalukam aga Maidla (1092 münti, *tpq* 1066) aare (Molvõgin 1994a, nr. 47, 51, 45). Edise aarde tähenduslikkus ilmneb tema võrdlemisel eelneva perioodi Eesti mündileidudega. Nimelt ei ulatu müntide koguarv üheski varasemas, 10. sajandi lõppu kuni 11. sajandi esimesse poolde kuuluvas Lääne-Euroopa müntide leius siinkäsitletava aarde omale ligilähedalegi. Üldjuhul on tolle ajajärgu aardeis münte mõnekümnest paarisajani, suurimas, Vaabina aardes (koos 206 idamaise mündiga) näiteks 374 münti (Molvõgin 1994a, nr. 14). Suuremad, pooltuhat ja enam münti sisaldavad peitvarad pärinevad Eestis alles 11. sajandi viimasest kolmandikust kuni 12. sajandi esimesest poolest (lisaks eelnimetatuile näiteks Olustvere – 729 münti, *tpq* 1080; Arkna – 805 münti, *tpq* 1089; Vao – 610 münti, *tpq* 1089; Otepää – umbes 10 naela, s.o. 4 kg hõbemünte, *tpq* 1092; Kohtla-Käva – 791 münti, *tpq* 1113; Kose – 1723 münti, *tpq* 1121; Käku – 577 münti, *tpq* 1157) (Molvõgin 1994a, nr. 54, 62, 63, 67, 75, 76, 80).

Seega juhatab 1060. aasta paika kogutud Edise aare Eesti muistses hõbedamajanduses sisse uue etapi, mida iseloomustab eeskätt aarete mahu suurenemine. See omakorda osutab siinses ühiskonnas 11. sajandil asetleidnud protsessidele. Viimasel ajal on mitmed uurijad rõhutanud 11. sajandit kui teatavat rajajoont muinaseesti ühiskonna arengus. Sellele on omased muutused matusekombestikus ja materiaalses kultuuris, asustuse kohatine ümberpaiknemine ja hajumine ning linnuste funktsiooni teisenemine (Tamla 1996, 240; Lang 1996, 330). Valter Lang on need sündmused paigutanud 11. sajandi alguskümnendesse, seostades selle pöördepunkti (Rootsi ja Soome eeskujul) viikingiaja lõpu ja nn. hilisrauaaja algusega Eestis (Lang 1996, 330). Toomas Tamla, eitamata sisemajanduse

arengust ja rahvastiku juurdekasvust tulenevaid põhjusi, rõhutab selle kõrval ka välispoliitilisi tegureid – viikingiaja lõpuga kaasnenud organiseeritud vallutusretki Skandinaaviast ja Vene vürstide kasvanud ambitsioone (Tamla 1996, 238).

Seda seisukohta toetab ka numismaatiline materjal, mis dateerib kirjeldatud muutused muinaseesti ühiskonnas küll pisut hilisemaks, 11. sajandi keskpaika. Võttes arvesse ühiskondlike protsesside teatavat inertsust, on niisugune ajaline nihe täiesti mõistetav. Siiski tuleb siin järeldustega olla väga ettevaatlik. Nimelt ei iseloomusta kogukuse kasv 11. sajandi teisel poolel mitte ainult Eesti, vaid ka teiste Läänemere maade mündiaardeid (Hatz 1974, 59; Kilger 1995, 33). Järelikult ei ole tegu mitte ainult lokaalse, vaid pigem regionaalse nähtusega, mille juuri tuleb tõenäoliselt otsida vaadeldava piirkonna üsnagi ühtlasest arengutasemest.

Aarete suurenemise võimaliku seletusena võiks kohandada Rootsi uurija Frands Herschendi 1970. aastatel väljatöötatud teooriat, mis aga käsitleb pisut teistsugust probleemi (Herschend 1979, 217 jj.). Nimelt pööras uurija tähelepanu tööga, et kui Rootsi 9.–11. sajandi aaretes on saksa ja anglosaksi denaare rohkem kui araabia dirhemeid (tänapäevase seisuga vastavalt umbes 95 000 ja 41 800 ning 70 000), siis üksikute (s.t. arvatavasti juhuslikult kaotatud) müntide leidudega on olukord kardinaalselt vastupidi. 41 araabia raha kõrvale oli tal tuua vaid 3 saksa ja 6 inglise penni üksikleidu. Ja kuigi tänapäevaks on need numbrid tänu viimastel aastatel Rootsis toimunud ulatuslikele arheoloogilistele uuringutele tunduvalt suurenenud (vastavalt 348 araabia, 84 saksa ja 31 inglise raha), on erinevat päritolu müntide arvuline vahekord üksikleidudes jäänud endiselt tugevasti dirhemite kasuks (Kilger 1995, 37–38). Sellest järeldab Herschend, et araabia müntide käibimise ajal, s.o. 9.–10. sajandil jagunes kõrge Rootsis suurema hulga ühiskonna liikmete vahel kui hiljem. Herschend näeb 11. sajandil ilmset tendentsi uue, transiitkaubandust kontrolliva ja sellest tulu ammutava kaupmeestekihi kujunemisele. Aaretes müntide arvu suurenemise põhjal võiks oletada, et eriti hoogustus see protsess Läänemere ruumis, k.a. Eestis 11. sajandi teisel poolel. Selle perioodi mündiaarete koostise selge rõhuasetus 1020.–1030. aastatele sunnib kahtlema, kas see ikka oli transiitkaubandus, kuivõrd uut mündihõbedat ilmus aaretesse suhteliselt vähe. Pigem võis tegu olla Läänemere maades sel perioodil akumulunud Lääne-Euroopa mündihõbedade pikemaajalise ümberjaotamisega regionaalse kaubanduse raamides (Kluge 1978, 183). Ilmne on aga, et sellega kaasnes tõepoolest suuremate rikkuste koondumine väiksema elanikkonnakihi kätte (Hatz 1974, 59).

Geograafiliselt on Edise leid Virumaa aaretest idapoolseim. Õigupoolest saab Virumaal eristada kaks aarete rühma, millest läänepoolne näib osutavat Toolse, idapoolne Mahu muistsele sadamakohale (Johansen 1933, 263; Tamla 1994, 438). Läänepoolne rühm koosneb järgmistest kaugkaubandusmündi aega (alates 9. sajandist kuni 12. sajandi alguseni) kuuluvatest aaretest: Kavastu I (10. sajand), Kloodi (*tpq* 1002), Vihula (*tpq* 1009), Kunda (*tpq* 1018), Rakvere (*tpq* 1056), Salla (*tpq* 1056), Sauevälja (*tpq* 1068), Kavastu II (*tpq* 1070), Kurtna-Kärsa (*tpq* 1076), Vao (*tpq* 1089) ja Arkna (*tpq* 1089). Idapoolse rühma

moodustavad Kohtla I (*tpq* 837/8), Erra-Liiva I (10. sajand), Erra-Liiva II (*tpq* 996), Kohtla II (*tpq* 1054), Edise (1060) ja Kohtla-Käva (*tpq* 1113) (Molvõgin 1994a, nr. 3, 7, 12, 18, 34, 38, 39, 42, 43, 50, 52, 62, 63, 75; Tõnisson 1962, nr. 27, 46, 50). Väärrib tähelepanu, et kõigi kolme araabia mündiaarde leiukoha lähedalt pärineb ka 11. sajandi Lääne-Euroopa denaaride leid. Tegelikult jäävad enam-vähem samadesse piirkondadesse ka muinasaja lõppu – 12. sajandi teise poolde kuni 13. sajandi algusse kuuluvad hõbeaarded (Tamla 1994, 434, 438). Niisiis näitavad Virumaa 11. sajandi aarete leiukohad kohaliku asustuse küllaltki suurt püsivust vaadeldaval ajajärgul (viikingiajal/hilisel rauaajal). Sageli täheldab sama nähtust ka V. Lang oma detailses uurimuses muistse Rävala asustusloo kohta (Lang 1996, 449).

Kontrastina kirjeldatud hõbeaarete rikkusele laius kõnealusest piirkonnast ida pool vadjalaste asustatud maa-ala, mida iseloomustab mündiaarete täielik puudumine (Molvõgin 1994a, 615, kaart; Ligi 1993, 8–9; Потин 1967, 128–141). Sama pilt jätkub ka teisel pool Narva jõge. Esimene idapoolne suur mündileid pärineb alles Oranjenbaumi (Lomonossovi) lähistelt (Потин 1967, nr. 187). Ka Peipsi paremkaldal kohtab taas rikkaid mündiaardeid. Vene leide iseloomustab eeskätt Friisimaa müntide suur osakaal. Selle pooldest erinevad need selgesti tüüpilistest Eesti aaretest ja on järelikult oma peitmiskohta saabunud hoopis teisi teid mööda (Потин 1968, 167–168).

Mündinimistu koostamise põhimõtted

Nagu mitme varasemagi Eesti 11.–12. sajandi aarde avaldamisel, on eeskujuks võetud Rootsi viikingiaegseid aardeleide publitseeriv paljukõiteline koguteos (CNS). Esimene number tähistab mündi järjekorranumbrit käesolevas töös, teine Spreckelseni käsikirjas. Araabia mündid on esitatud dünastiate kaupa, numbrile järgneb valitseja nimi, vermimisaasta ja -koht. Anglosaksi pennide kirjeldus algab kuninga nime ja valitsemisaastatega, millele järgneb münditüüp. Järjekorranumbrite järel on rahapaja ja mündimeistri nimi, seda nii tänapäevases normeeritud kirjaõppes kui ka nii, nagu see leidub mündil (suurtähtedega, ebaselged kohad mündilegendis on tähistatud kaldkriipsudega). Sama põhimõtet on järgitud Skandinaavia maade rahade puhul, lisades lõppu kirjandusviite. Saksa vermingute kohta on avaldatud järgmised andmed: valmistamispiirkond ja -ruum ning müntla (kursiivkirjas); pärast järjekorranumbreid valitseja nimi, mündi vermimisaeg, kirjandusviide ja selle puudumisel mündi kirjeldus. Kõik kirjeldused lõpevad mündi kaaluga grammides ja vajaduse korral märkusega mündi säilivuse kohta (nn. sekundaarsed andmed).

Lühendid:

hg.	– hertsog	p.	– piiskop
kg.	– kuningas	pp.	– peapiiskop
kr.	– krahv	av.	– avers
ks.	– keiser	rv.	– revers

MÜNDINIMISTU

Araabia mündid

Abbasiidid

1.	514.	al-Muqtadir		al-Ahwaz	2,89	
----	------	-------------	--	----------	------	--

Samaniidid

2.	515.	Ahmad ibn Ismā'il	910/11	aš-Šāš	2,26	
3.	518.	Nasr ibn Ahmad	914–942/3	Münzstätte?	1,56	Fragment
4.	520.	do.	do.	do.	0,75	Fragment

Määramata

5.	516.				2,76	Fragment
6.	517.				2,48	Augustatud fragment
7.	519.				0,83	Fragment

Bütsantsi münt

8.	521.	Basileios II ja Konstantinos VIII	976–1025		3,06	
----	------	-----------------------------------	----------	--	------	--

Anglosaksi mündid

Aethelred II (978–1016)

Cruz

9.	17.	Cambridge	GRANT	Aelfwine	ÆLFPINE	1,09
10.	14.	Lydford	LYDA	Goda	GODA	1,31
11.	15.	Sudbury	SVD	Tunman	TVNEMAN	1,32
12.	16.	Winchester	PINT	Beorhtsige	BV(?)RHSIGE	1,67

Long cross

13.	25.	Barnstaple	BARD	Beorhtsige	BYRHSIGE	1,35	Punkt risti 3. vinklis
14.	24.	Exeter	EAXE	Carla	CARLA	1,37	
15.	18.	London	LVND	Leafwine	LEOFPINE	1,48	
16.	19.	do.	do.	do.	do.	1,55	
17.	20.	do.	do.	Leafstan	LEOFSTAN	1,64	
18.	21.	do.	do.	Godric	GODRIC	1,40	
19.	22.	do.	do.	Sweting	SPETINC	1,62	
20.	23.	do.	do.	Godwine	GODPINE	1,58	

Helmet

21.	27.	Gloucester	GLEA	Godwine	GODPINE	1,50
22.	28.	London	LVND	do.	do.	1,47
23.	29.	do.	do.	Godman	GODMAN	1,22
24.	30.	do.	do.	Leafweald	LEOFPOLD	1,44

Last small cross

25.	10.	Canterbury	CENT	Godman	GODMAN	0,87	
26.	11.	Chester	LEIG	Sveinn	SVEG	1,37	
27.	12.	Lincoln	LIN	Sunegod?	//NECOD	0,93	Fragment
28.	13.	do.	LINCOL	Osfram	OSFRAM	1,20	
29.	2.	London	LVNDEN	Asulfr	OSVLF	1,64	
30.	3.	do.	LVNDINE	Aelfweard	ÆLFPER	1,16	
31.	4.	do.	LV·D	Leofric	LEOFRIC	1,06	Augustatud 2 korda
32.	5.	do.	Ebaseige	Aelfwig	ÆLFPI	1,21	
33.	7.	Stamford	ST·N	Eadwine	ÆADPINE	1,32	
34.	8.	do.	STANF	Godleof	GODELCOE	1,42	Painutatud
35.	1.	Thetford	DIOD	Leofthegn	LEOFDEGN	1,21	Augustatud
36.	6.	Winchester	PINCS	Aelfwine	ÆLFPIN	1,73	
37.	9.	York	EOFRPIC	Ketill	CET·L	1,42	Augustatud

Cnut (1016–35)

Quatrefoil

38.	35.	Exeter	EAX	Wulfstan	PVLSTAN	0,93	
39.	37.	Langport	LAN	Godwine	GODPINE	0,76	
40.	36.	Lewes	LEPE	Godman	GODMAN	0,86	
41.	32.	Lincoln	LIN	Grimkell	GRIMCETEL	1,25	
42.	33.	do.	do.	Asfrith	OSFERD	0,74	
43.	40.	do.	LINC	Leofwine	LEOFPINE	1,00	
44.	31.	London	LVND	Asulfr	OSVLF	0,97	
45.	41.	Northampton	HAMT	Leofwine	LIOFPINE	0,94	
46.	34.	Norwich	NOR	Thorfrithr	ÐVREFERD	0,82	
47.	38.	Shrewsbury	SRO	Aelfhelm	ÆLFEL	1,07	
48.	39.	Stamford	SAN	Brunstan	BRVNSTAN	1,00	

Pointed helmet

49.	66.	Bath	BADA			0,60	Poolitatud
50.	43.	Chester	LEIC	Leofnoth	LEOFNOD	0,96	
51.	61.	Dover	DOF	Cynesige	CINSIGE	0,91	
52.	52.	Exeter	ECXEC	Aelfwine	ELFPINE	1,05	
53.	45.	Hereford	HER·E	Wulfsige	OPVLSIGE	1,10	
54.	46.	Ipswich	GIPES	Ebaseige	GCERL·AF	1,09	
55.	44.	Lincoln	LIN	Bruntat	BRVNTAT	1,09	
56.	48.	London	LVND	Leofweald	LEOFPOL·D	1,03	
57.	49.	do.	do.	Eadwine	EADPINE	0,99	
58.	53.	do.	do.	Godwine	GODPINE	1,12	
59.	54.	do.	LVN	Winsige	PYNSIGE	0,97	Augustatud
60.	55.	do.	LVND	Aelfgar	ÆLFGAR	0,93	
61.	56.	do.	LV	Theodred	DEODRED	1,04	

62.	57.	do.	LVNDEN	Eadwig	EDPIG	0,95	
63.	58.	do.	LVND	Godhere	GODER·E	1,03	
64.	59.	do.	LVN	Brungar	BRVNGAR	1,00	
65.	60.	do.	do.	Ebaselge	L/////E	0,44	Fragment
66.	51.	Milborne Port	MYLE	Godwine	GODPINE	0,83	
67.	65.	Norwich	NORÐ	Hwaetman	H·PATMAN	1,04	
68.	63.	Romney	RV	Godwine	GODPIN·C	0,81	
69.	64.	Shrewsbury	SPR	do.	GODPINE	1,00	
70.	62.	Sudbury	SV	Mansige	MANSIGE	1,10	
71.	50.	Torksey	TOR	Thorketill	ÐORCEIL	0,85	

Short cross

72.	67.	Colchester	COLA	Godric	GODRIC	1,12	
73.	68.	do.	COL	Wulfwine	PVLFPINE	1,13	
74.	69.	Dover	DOFR	Boga	BOGA	1,05	
75.	83.	Hastings	HESTIN	Brid	BRID	0,93	
76.	71.	Lincoln	NCO	Asleikr	OSLAC	1,02	
77.	72.	do.	LINC	Wulfwine	PVLFPINE	1,10	
78.	73.	London	LVNDE	Aelfwig	ÆLFPIC	1,16	
79.	74.	do.	LVND	Ebaselge	ÆLF////	1,13	
80.	76.	do.	do.	Eadmund	EADMVND	0,90	
81.	77.	do.	LVNDEN	Eadric	EDRIC	1,11	
82.	78.	do.	LVND	Leafweard	LEOFPERD	0,85	
83.	79.	do.	LVNDE	Leafwine	LIFPINE	0,87	
84.	80.	do.	LVND	Sweinn	SPAN	1,02	
85.	82.	do.	do.	Wulfric	PVLFRIC	0,85	
86.	75.	do.	do.	Eadweald	EADPOLD	1,12	
87.	81.	do.	do.	Swetman	SPETMAN	1,02	
88.	84.	Norwich	NORDP	Sigeric	SIRIC	1,21	Augustatud
89.	85.	Wilton	PILTV	Aelfraed	ÆL·FR·ED	1,13	

Harold I (1035–40)

Fleur-de-lys

90.	89.	London	LVN	Leofric	LEOFRIC	1,00	
91.	87.	York	EOFER	Arnketill	ARCILL	1,10	
92.	88.	do.	EOF	Arngrimr	ERNCRIM	0,95	

Harthacnut (1035–37, 1040–42)

Arm and sceptre

93.	86.	Stamford	STAN	Thorulfr	ÐVRVLF	0,98	av. CNVT: REC+
-----	-----	----------	------	----------	--------	------	-------------------

Edward the Confessor (1042–66)

Pacx

94.	97.	London	LV	Leofstan	LIF?OFSTAN	1,10	
95.	96.	Winchester	PINCE(?)	Ladmaer	LADME.+R	1,13	

Radiate small cross

96.	91.	Bristol	BRIT(?)	Aelfwine	AELPINE	1,05	
97.	90.	Thetford	ÐE	Leofwine	LEOPINE	0,97	
98.	92.	York	EOFERPI	Ketill	CETEL	1,08	Rõngake risti 3. vinklis

Trefoil quadrilateral

99.	95.	Hereford	HER	Goldwine	GOLDPINE	0,88	
-----	-----	----------	-----	----------	----------	------	--

Small flan

100.	94.	Bury St. Edmunds	ED	Morkar	MORCER	1,15	Punkt risti 3. vinklis
101.	93.	London	LV	Godsige	GODSIGE	1,12	

Expanding cross

102.	98.	Lincoln?	IIICONI	Leofwine?	LEFINE?	1,10	
------	-----	----------	---------	-----------	---------	------	--

Pointed helmet

103.	99.	Norwich	NORÐPI	Thorsteinn	ÐVRSTAN	1,19	
------	-----	---------	--------	------------	---------	------	--

Sovreign–Eagles

104.	100.	London	LVN	Wulfgar	PVLGAR	1,19	
105.	101.	do.	LVND	Ebaselge	TAENDGAR	0,92	Augustatud

Taani mündid

Knud (1018–35)

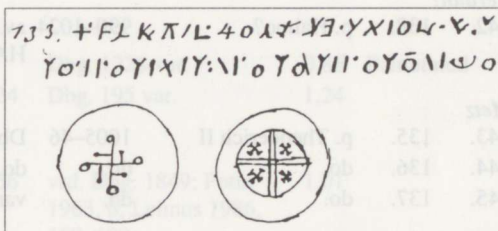
106.	111.	Roskilde				Hb. 35	0,73
107.	112.	do.				do.	0,64

Hardeknud (1035–42)

108.	113.	Lund	LVDI	Aelfweard	ALFPARD	Hb. 26; Becker 1981, H34/K11	0,85
109.	114.	do.	L	Aelfwine	ALFPINE	Hb. 28; Becker 1981, H3(?) / D26	1,04
110.	115.	do.	V	Kollsveinn	COLSVEIN	Hb. 28; Becker 1981, MX23/D71	1,07
111.	116.	do.	LVND	Farthegn	FARDEIN	Hb. 1	1,10
112.	117.	Aalborg	Barbaarne			Hb. 39	0,69
113.	118.	Lund?	L	Arnketill?	CNABR	Becker 1981, H(?) / B	0,53
114.	119.	Lund	Barbaarne			Hb. 20/1	1,07
115.	121.	Hedeby	do.			Hb. 50	0,64

Svend Estridsen (1047–75)

116.	120.	Lund	Osaliselt barbaarne	Nordman	Ruunikiri	Hb. 30	0,98
117.	122.	do.	Barbaarne			Hb. 6	0,91
118.	123.	do.	do.			do.	1,02
119.	124.	do.	do.			Hb. 6/20	0,90
120.	125.	do.	do.			Hb. 8	0,80
121.	126.	Ribe	do.			Hb. 68	0,81
122.	131.	Ørbæk	do.			Hb. 54/42	0,79
123.	132.	Viborg	do.			Hb. 57	0,70
124.	133.	Viborg?	do.			rv. Hb. 50; vt. joon.	1,58

Rootsi mündid

Olof Skötkonung (c. 994–1022)

125.	128.	Sigtuna	Barbaarne	Leofthegn	LEOFDAN	Malmer 1989, 278/605	2,01
126.	127.	do.	do.			Schive 1865, tahv. I: 18/19	2,00

Anglosaksi müntide Skandinaavia jäljendused

Long cross

127.	26.	av. EDELRED·EXANGLOX· rv. barbaarne	1,25	Augustatud
128.	102.	Barbaarne	1,45	
129.	129.	do.	1,91	
130.	130.	do.	1,84	

Last small cross

131.	110. (86a)	av. +CNVT EXANGL-O rv. barbaarne	1,79	
132.	103.	Barbaarne	1,80	Augustatud
133.	105.	do.	1,59	Höbekannaga
134.	104.	do.	1,41	Portree paremale

Long cross/ Last small cross

135.	107.	Barbaarne	1,45	
------	------	-----------	------	--

Quatrefoil/ Long cross

136.	106.	Barbaarne	1,54	
------	------	-----------	------	--

Quatrefoil

137.	42.	av. /////xANGLORYI rv. +NT EIFI...	0,60	Poolitatud
------	-----	---------------------------------------	------	------------

Pointed helmet

138. 47. 'York' av. +CNVT REXIA; 1,33
rv. +NCNOFOFVRBOI:I

Short cross

139. 70. 'Exeter' EC+I/FI 0,85

Edward III, Pacx?

140. 108. Barbaarne 0,94

141. 109. do. 0,79

Saksa mündid

Ülem-Lotring

Verdun?

142. 138. p. Haimo? 990–1024 av. pea vasakule, 1,03
HAI/////; rv. lihtne rist

Metz

143. 135. p. Theoderich II 1005–46 Dbg. 24a 1,06

144. 136. do. do. do. 0,99

145. 137. do. do. var. Dbg. 24a 0,62

Trier

146. 476. kg. Heinrich II 1002–14 Dbg. 466 1,25

147. 475. do. do. do. 1,02

148. 253. pp. Eberhard 1047–66 Dbg. 474; Weiller 1988, 0,74
57

149. 254. St. Euchariuse 11. saj. Dbg. 493a; Weiller 1,06
abtkond, anonüümne keskp. 1988, 55

Andernach

150. 243. kg. Otto III 983–996 Dbg. 433 1,40

151. 245. do. do. do. 0,90

152. 244. do. do. do. 0,89

153. 247. kg./ks. Konrad II ja 1024–36 Dbg. 446 var., portaali 1,11
pp. Pilgrim all +

154. 246. do. do. Dbg. 446 var., portaali 1,14
all ·o·

155. 252. do. do. Dbg. 448–454 0,91

156. 250. do. do. Dbg. 449b 1,01

157. 248. do. do. Dbg. 449b, ilma 1,21
kolmiksiiruta

158. 249. do. do. Dbg. 451 1,35

159. 251. do. do. Dbg. 452, pea portaalis 1,02
ebaselge

Andernach?

160. 182. ks. Otto III c. 990–1000 Dbg. 342i; Häv. 83 1,59 Painutatud

Alam-Lotring

Lääne-Alam-Lotringi ruum

Namur

161.	139.	kr. Albert II	1018–64	Dbg. 165	1,06
162.	140.	do.	do.	do.	0,87
163.	141.	do.	do.	do.	0,82
164.	142.	do.	do.	Dbg. 166	0,87

Dinant

165.	412.	kr. Albert II	1018–64	Dbg. 176	1,09
166.	411.	do.	do.	do.	0,81
167.	145.	do.	do.	Dbg. 176/1822	1,12

Lüttich

168.	466.	Anonüümne		Dbg. 1228 var.	0,85	Painutatud
169.	266.	kg./ks. Heinrich II	1002–24	Dbg. 195 var.	1,24	

Lüttich?

170.	143.	kg./ks. Heinrich III	1039–56	vrđ. Dbg. 1849; Potin 1963, 6; Leimus 1986, 188–189	1,01
------	------	----------------------	---------	---	------

Huy

171.	150.	kg./ks. Heinrich II	1002–24	Dbg. 226a	0,73
172.	151.	ks. Heinrich II	1014–24	Dbg. 228	0,99

Maastricht

173.	152.	kg./ks. Heinrich II	1002–24	var. Dbg. 246a	1,00
------	------	---------------------	---------	----------------	------

Visé

174.	149.	Anonüümne		Dbg. 201	1,31
175.	422.	p. Reinhard?	1025–38	Dbg. 1224	1,21

Celles

176.	147.	kg./ks. Heinrich III	1039–56	Dbg. 186a	1,07
177.	148.	do.	do.	do.	1,03

Kölni ruum

Köln

178.	165.	kg. Otto III	983–1002	Dbg. 331; Häv. 34; Ilisch 1990, lk. 128 jj.	1,76
179.	164.	do.	do.	do.	1,67
180.	162.	do.	do.	do.	1,65
181.	163.	do.	do.	do.	1,62
182.	186.	ks. Heinrich II	1014–24	Häv. 189/137; Ilisch 1995, lk. 61	1,01
183.	229.	ks. Konrad II ja pp. Pilgrim	1027–36	Dbg. 380; Häv. 232	1,29
184.	196.	do.	do.	Dbg. 381; Häv. 222	1,56

185.	197.	do.	do.	do.	1,51	
186.	198.	do.	do.	do.	1,38	Painutatud
187.	195.	do.	do.	do.	0,92	
188.	199.	do.	do.	do.	0,73	Poolitatud
189.	206.	do.	do.	Dbg. 381; Häv. 222; ümmarguse katusega	1,53	
190.	200.	do.	do.	do.	1,48	
191.	202.	do.	do.	do.	1,42	
192.	205.	do.	do.	do.	1,42	
193.	203.	do.	do.	do.	1,36	
194.	204.	do.	do.	do.	1,09	
195.	201.	do.	do.	do.	1,07	
196.	207.	do.	do.	Dbg. 381; Häv. 222r	1,56	
197.	230.	ks. Konrad II	1027–39	Dbg. 1519 var.	1,37	
198.	214.	ks. Konrad II ja pp. Hermann II	1036–39	Dbg. 385 var.; Häv. 251; punkt rõngaste all	1,38	
199.	212.	do.	do.	do. Portaalis COL-HII; kõrval 2 punkti 2 rõnga all	1,26	
200.	213.	do.	do.	Dbg. 385; Häv. 251	1,42	
201.	211.	do.	do.	do.	0,81	Poolitatud
202.	209.	do.	do.	do.	0,76	Poolitatud
203.	210.	do.	do.	do.	0,71	Poolitatud
204.	215.	do.	do.	do.	1,57	
205.	236.	do.	do.	Dbg. 386 var.; Häv. 252 var.; portaalis /OLO--IA	0,51	Poolitatud
206.	225.	pp. Hermann II	1039–46	Dbg. 387; Häv. 278	1,72	
207.	218.	do.	do.	do.	1,56	
208.	226.	do.	do.	do.	1,47	
209.	220.	do.	do.	do.	1,40	
210.	223.	do.	do.	do.	1,37	
211.	224.	do.	do.	do.	1,33	
212.	221.	do.	do.	do.	1,30	
213.	222.	do.	do.	do.	1,25	
214.	219.	do.	do.	do.	1,15	
215.	227.	pp. Anno	1056–75	Dbg. 391 var.; Häv. 324; kiriku all rõngas	1,14	
216.	228.	do.	do.	Dbg. 391 var.; Häv. 324 var.; kiriku all poolkuu	1,11	
<i>Järelmündid kolmerealise Kölni linnanimega</i>						
217.	167.	ks. Otto I–III	962–1002	Dbg. 334a var.; Häv. 64 või 73	1,45	
218.	166.	kg. Otto III	983–996	vrđ. Dbg. 331; Häv. 34	1,16	
219.	178.	ks. Otto III	996–1002	Dbg. 342 var.; Häv. 73 var.	1,49	Painutatud
220.	173.	do.	do.	do.	1,45	
221.	174.	do.	do.	do.	1,38	
222.	177.	do.	do.	do.	1,34	
223.	181.	do.	do.	do.	1,33	

224.	175.	do.	do.	do.	1,32
225.	179.	do.	do.	do.	1,26
226.	180.	do.	do.	do.	1,25
227.	172.	do.	do.	do.	1,24
228.	192.	do.	do.	do.	1,24
229.	231.	do.	do.	do.	1,04
230.	233.	do.	do.	do.	0,68
231.	232.	do.	do.	do.	0,50
232.	427a.	kg./ks. Otto I–III	936–1002		1,54
233.	427.	do.	do.		1,29
234.	423.	do.	do.		1,27
235.	424.	do.	do.		1,27
236.	430.	do.	do.		1,27
237.	425.	do.	do.		1,24
238.	426.	do.	do.		1,20
239.	429.	do.	do.		1,17
240.	428.	do.	do.		1,02
241.	237.	do.	do.		0,71

Poolitatud

Poolitatud

Pude

Xanten

242.	153.	pp. Hermann	1036–56	Dbg. 308	1,09
243.	154.	do.	do.	Dbg. 308a	1,13

Remagen

244.	238.	Anonüümne		Dbg. 430; Häv. 212	1,79
245.	239.	do.		do.	1,17
246.	240.	do.		do.	1,07
247.	241.	do.		Dbg. 431; Häv. 214	1,37
248.	242.	do.		do.	1,08

Remagen?

249.	194.	Teadmata valitseja		Dbg. 375 var.; Häv. 216	1,25
250.	168.	do.		Häv. 317	1,09
251.	169.	do.		do.	1,02
252.	170.	do.		do.	0,93

Remagen või Andernach

253.	187.	ks. Konrad II	1027–39	Dbg. 358 var.; Häv. 208	1,36
------	------	---------------	---------	-------------------------	------

Duisburg

254.	157.	ks. Konrad II	1027–39	Dbg. 311; Berghaus 1983, 1	1,40
255.	158.	do.	do.	do.	1,38
256.	156.	do.	do.	do.	1,33
257.	155.	do.	do.	do.	1,19
258.	190.	do.	do.	Dbg. 364 var.; Häv. 273; Ilisch 1991, 5	1,42
259.	159.	kg. Heinrich III	1039–46	Dbg. 316; Berghaus 1983, 3	1,26
260.	338.	do.	do.	Dbg. 2040; Ilisch 1991, 10	1,28
261.	161.	ks. Heinrich III	1046–56	Dbg. 317; Berghaus 1983, 5	1,24
262.	160.	do.	do.	do.	1,15

Duisburg?

263.	191.	ks. Konrad II	1027–39	Dbg. 363 var.; Häv. 272; vrd. Ilisch 1991, lk. 8–9	1,28	Pragunenud
------	------	---------------	---------	---	------	------------

Teadmata müntla

264.	438.	kg./ks. Heinrich II	1002–24	Dbg. 352; Häv. 231	1,30	
265.	437.	do.	do.	do.	1,25	
266.	208.	ks. Konrad II ja pp. Piligrim	1027–36	Häv. 228	1,35	
267.	189.	ks. Konrad II	1027–39	Dbg. 359; Häv. 248	1,14	
268.	217.	ks. Konrad II ja pp. Hermann II	1036–39	Dbg. 386 var.; Häv. 264	0,99	
269.	216.	do.	do.	Dbg. 386; Häv. 264	1,40	

*Utrechti ruum**Utrecht*

270.	257.	p. Bernold	1027–54	Dbg. 544	0,87	
271.	258.	do.	do.	do.	0,87	
272.	259.	do.	do.	do.	0,68	

Deventer

273.	268.	ks. Heinrich II	1014–24	Dbg. 563	1,19	
274.	267.	do.	do.	do.	1,10	
275.	272.	do.	do.	do.	1,08	
276.	269.	do.	do.	do.	1,07	
277.	275.	do.	do.	do.	1,07	Painutatud
278.	271.	do.	do.	do.	1,01	
279.	274.	do.	do.	do.	0,99	
280.	270.	do.	do.	do.	0,91	
281.	273.	do.	do.	do.	0,83	Painutatud
282.	276.	do.	do.	Dbg. 564	1,10	
283.	277.	do.	do.	do.	1,10	
284.	280.	ks. Konrad II	1027–39 (1034–46)	Dbg. 566b; Wätz 1992, lk. 10	1,25	
285.	278.	do.	do.	do.	1,23	
286.	279.	do.	do.	do.	1,12	
287.	281.	p. Bernold	1027–54 (1046–50)	Dbg. 568; Wätz 1992, lk. 11–12	0,99	
288.	282.	do.	do.	do.	0,92	
289.	144.	do.	1027–54 (1050–60)	Dbg. 570; vrd. Wätz 1992, lk. 11–12	0,99	
290.	283.	do.	do.	Dbg. 571; Wätz 1992, lk. 11–13	1,09	
291.	284.	do.	do.	Dbg. 572; vrd. Wätz 1992, lk. 11–13	1,14	
292.	285.	do.	do.	Dbg. 573; Wätz 1992, lk. 11–13	1,03	
293.	287.	do.	do.	Dbg. 1884; Wätz 1992, lk. 11–13	1,07	
294.	286.	do.	do.	Dbg. 570–573; Wätz 1992, lk. 11–13	0,74	

Groningen

295. 260. p. Bernold 1027–54 Dbg. 558 0,83

Tiel

296. 185. kg. Heinrich II 1002–14 Dbg. 347 var.; Hatz 1968, B2 1,39

297. 184. do. do. do. 1,34

298. 261. ks. Heinrich II 1014–24 Dbg. 578c; Hatz 1968, D15 1,41

299. 457. do. do. Hatz 1968, G68-70; av. ristisau paremal, HEN-I//////// 1,27

300. 262. kg./ks. Heinrich II 1002–24 Dbg. 578; Hatz 1968, D15 1,36

301. 263. do. do. Dbg. 579; Hatz 1968, C9 0,96

302. 264. ks. Heinrich II 1014–24 Dbg. 581; Hatz 1968, D24 0,94

303. 439. do. 1014–14 Dbg. 581a var.; Hatz 1968, D24 1,39

304. 235. kg./ks. Heinrich II 1002–24 Dbg. 347 var.; Hatz 1968, B5–6 1,12

305. 431. do. do. do. 1,09

306. 432. do. do. do. 1,05

307. 433. do. do. do. 0,96

308. 434. do. do. do. 0,87

309. 442. kg./ks. Konrad II 1024–39 Dbg. 582; Hatz 1968, D40 1,45

310. 440. do. do. do. 1,41

311. 441. do. do. do. 0,64 Obool?

312. 265. kg. Konrad II 1024–27 Dbg. 584 var.; Hatz 1968, C29 1,29

Friisi ruum

Teadmata müntla

313. 443. ks. Konrad II 1027–39 Dbg. 495 0,78

Dokkum

314. 256. kr. Bruno III 1038–57 Dbg. 499 0,82

315. 255. do. do. do. 0,75

Saksimaa

Vestfaal

Dortmund

316. 343. kg. Heinrich II 1002–14 Dbg. 749; Berghaus 1978, 16 1,11

317. 469. do. do. Dbg. 752? 1,05

318. 344. ks. Heinrich II 1014–24 Dbg. 753; Berghaus 1978, 14 1,28

319. 347. ks. Konrad II 1027–39 Dbg. 754; Berghaus 1978, 24 1,45 Painutatud

320. 345. do. do. do. 1,42

321. 346. do. do. do. 1,34

322. 348. kg./ks. Konrad II 1024–39 Dbg. 756; Berghaus 1978, 23 1,40

323. 349. do. do. do. 1,25

Dortmund?

324.	445.	kg./ks. Konrad II	1024–39	Dbg. 756?	1,39	Painutatud
325.	444.	do.	do.	do.	1,26	Painutatud

Soest

326.	183.	ks. Otto III	c. 990– 1000	Dbg. 342k; Häv. 850	1,27	
------	------	--------------	-----------------	---------------------	------	--

Soest?

327.	171.	ks. Otto III	c. 990– 1000	Dbg. 342; Häv. 73; Ilisch 1990, lk. 142	1,29	
328.	342.	ks. Konrad II	1027–39	Dbg. 742	1,56	
329.	507.	do.	do.	do.	0,60	Poolitatud

Soesti järelmünt?

330.	188.	ks. Konrad II	1027–39	vrđ. Dbg. 356; peast paremal rist	1,34	
------	------	---------------	---------	--------------------------------------	------	--

Minden

331.	234.	ks. Otto III	996–1002	Häv. 101a; Ilisch 1977, tüüp B, joon. 3	1,58	
332.	337.	Anonüümne		Dbg. 725	1,29	

Minden?

333.	339.	kg./ks. Konrad II	1024–39	Dbg. 728	1,21	
------	------	-------------------	---------	----------	------	--

Corvey

334.	340.	abt Ruthard	1046–50	Dbg. 735	1,51	
335.	341.	do.	do.	Dbg. 736	1,31	

Teadmata müntla

336.	420.	ks. Konrad II	1027–39	Dbg. 1841	1,13	
------	------	---------------	---------	-----------	------	--

*Alam-Saksimaa**Bardowick?*

337.	193.	Teadmata valitseja		Dbg. 373 var.; Häv. 309; Hatz 1983, lk. 199, viide 30	0,81	
------	------	--------------------	--	--	------	--

Bardowick? Bremen?

338.	470.	Trieri järelmünt, pp. Eberhard	1047–66	Dbg. 1777; Ilisch & Jonsson 1993, lk. 120 jj.	0,98	
339.	471.	do.	do.	do.	0,78	

Niederelbisch

340.	418a.	Teadmata järelmünt		Dbg. 1290; Jammer 1952, lk. 89	0,97	
341.	418.	do.		do.	0,79	
342.	419.	Andernachi või Duisburgi järelmünt		Dbg. 1292; Hatz 1983, lk. 198	0,92	

<i>Lüneburg</i>						
343.	415.	hg. Bernhard II	1011–59	Dbg. 590	0,83	Painutatud
<i>Hildesheim</i>						
344.	447.	Anonüümne		Dbg. 718	1,52	
<i>Goslar</i>						
345.	332.	ks. Heinrich III	1046–56	Dbg. 668	1,29	
<i>Goslar?</i>						
346.	297.	kg./ks. Otto III ja Adelheid	c. 983–1040	Hatz 1961, III, 10 var.; Kluge 1990, lk. 171	1,50	
347.	290.	do.	do.	Hatz 1961, IV, 5a; Kluge 1990, lk. 171	1,73	
348.	294.	do.	do.	do.	1,61	
349.	295.	do.	do.	do.	1,50	
350.	292.	do.	do.	do.	1,41	
351.	291.	do.	do.	do.	1,35	
352.	296.	do.	do.	do.	1,18	
353.	293.	do.	do.	do.	1,14	
354.	414.	do.	do.	do.	1,06	
355.	300.	do.	do.	Hatz 1961, IV, 6a; Kluge 1990, lk. 171	1,39	
356.	299.	do.	do.	do.	1,18	
357.	307.	do.	do.	Hatz 1961, IV, 5/6; Kluge 1990, lk. 171	1,65	
358.	304.	do.	do.	do.	1,50	Painutatud
359.	305.	do.	do.	do.	1,46	Painutatud
360.	306.	do.	do.	do.	1,29	Painutatud
361.	308.	do.	do.	do.	1,03	Painutatud
362.	301.	do.	do.	Hatz 1961, IV, 9d või h; Kluge 1990, lk. 171	1,58	Painutatud
363.	302.	do.	do.	Hatz 1961, IV, 10; Kluge 1990, lk. 171	1,33	
364.	298.	do.	do.	Hatz 1961, IV, 12; Kluge 1990, lk. 171	1,63	
365.	436.	do.	do.	Hatz 1961, III/IV; Kluge 1990, lk. 171	1,49	
366.	303.	do.	do.	do.	0,91	
367.	309.	Otto-Adelheidi järelmünt	c. 1020–50	Hatz 1961, V, 2b; Kluge 1990, lk. 171	1,44	Painutatud
368.	310.	do.	do.	do.	1,09	
369.	311.	do.	do.	do.	0,99	
370.	313.	do.	do.	vrđ. Hatz 1961, V, 2c7; Kluge 1990, lk. 171	1,02	
371.	316.	do.	do.	Hatz 1961, V, 2c; Kluge 1990, lk. 171	1,15	
372.	315.	do.	do.	Hatz 1961, V, 2d; Kluge 1990, lk. 171	1,18	
373.	314.	do.	do.	do.	0,72	Tükike puudub

374.	312.	do.	do.	vrđ. Hatz 1961, V, 2f2; Kluge 1990, lk. 171	1,14	
375.	323.	do.	do.	Hatz 1961, V, 2h; Kluge 1990, lk. 171	0,94	
376.	325.	do.	do.	Hatz 1961, V, 2i; Kluge 1990, lk. 171	1,35	
377.	321.	do.	do.	do.	1,27	
378.	319.	do.	do.	do.	1,25	
379.	320.	do.	do.	do.	1,21	
380.	322.	do.	do.	do.	1,20	
381.	317.	do.	do.	do.	1,00	Augustatud 2 korda
382.	318.	do.	do.	do.	0,97	Augustatud
383.	324.	do.	do.	vrđ. Hatz 1961, V, 3b; Kluge 1990, lk. 171	1,27	
384.	329.	do.	do.	Hatz 1961, V, 5b; Kluge 1990, lk. 171	1,19	Painutatud
385.	328.	do.	do.	Hatz 1961, V, 5c1; Kluge 1990, lk. 171	1,25	Painutatud
386.	330.	do.	do.	Hatz 1961, V, 5g; Kluge 1990, lk. 171	0,93	Painutatud
387.	331.	do.	do.	Hatz 1961, V, 5h1; Kluge 1990, lk. 171	1,43	
388.	435.	do.	do.	Hatz 1961, V; Kluge 1990, lk. 171	1,18	
389.	479.	do.	do.	Hatz 1961, V?; Kluge 1990, lk. 171; risti vinklites o, o, <>, ?	1,20	
390.	326.	do.	do.	vrđ. Hatz 1961, VI, 1a; Kluge 1990, lk. 171	1,08	
391.	327.	do.	do.	do.	0,96	
<i>Gittelde</i>						
392.	334.	Anonüümne		Dbg. 1222; Jammer 1952, lk. 67	1,05	
393.	335.	do.		do.	0,92	
394.	333.	do.		do.	0,78	
<i>Ostfalen</i>						
<i>Magdeburg</i>						
395.	288.	Anonüümne		Dbg. 648a	1,30	
396.	289.	do.		Dbg. 648c	1,44	
397.	413.	do.		Dbg. 648f	1,23	
<i>Magdeburg?</i>						
398.	409.	Sachsenpfennig		Dbg. 1330	1,31	Painutatud
399.	410.	do.		do.	1,01	
400.	480.	do.		Dbg. 1331	1,26	

Tüüring

Erfurt

401.	385.	pp. Aribo	1021–31	Dbg. 876	0,88	
402.	389.	pp. Aribo või Bardo	1021–51	Dbg. 878a; Stoess 1989, lk. 1 jj.	1,36	Painutatud
403.	387.	do.	do.	do.	1,20	
404.	391.	do.	do.	do.	1,08	
405.	392.	do.	do.	do.	1,01	Painutatud
406.	388.	do.	do.	do.	0,96	
407.	390.	do.	do.	do.	0,93	
408.	386.	pp. Bardo	1031–51	Dbg. 878	1,25	
409.	393.	pp. Lupold	1051–59	Dbg. 881	1,26	
410.	394.	pp. Siegfried I	1060–84	Dbg. 1837	1,01	

Frankimaa

Würzburg

411.	465.	Anonüümne		Dbg. 859; Kellner 1974, 29	1,08	
------	------	-----------	--	----------------------------	------	--

Mainz

412.	357.	pp. Willigis	975–1011	Dbg. 802	1,55	
413.	356.	do.	do.	do.	1,42	
414.	453.	kg. Heinrich II	1002–14	Dbg. 785	1,10	
415.	454.	do.	do.	do.	0,84	
416.	350.	ks. Konrad II	1027–39	Dbg. 790	1,07	
417.	354.	do.	do.	do.	1,07	
418.	353.	do.	do.	do.	1,03	Painutatud
419.	352.	do.	do.	do.	0,98	
420.	351.	do.	do.	do.	0,96	
421.	358.	pp. Bardo	1031–51	Dbg. 805	0,96	
422.	355.	kg./ks. Heinrich III	1039–56	Dbg. 793	1,12	
423.	359.	pp. Lupold	1051–59	Dbg. 807	1,20	
424.	360.	pp. Siegfried I	1060–84	Dbg. 809	1,46	Höbe- kannaga
425.	361.	do.	do.	do.	0,91	Augustatud

Worms

426.	368.	kg./ks. Heinrich II–III	c. 1014–46	Dbg. 845; Leimus 1993, lk. 119 jj.	1,31	
427.	449.	do.	do.	do.	1,12	Painutatud
428.	371.	do.	do.	do.	1,08	
429.	381.	do.	do.	do.	1,08	
430.	367.	do.	do.	do.	1,06	
431.	379.	do.	do.	do.	1,05	
432.	448.	do.	do.	do.	1,05	
433.	451.	do.	do.	do.	1,05	
434.	372.	do.	do.	do.	1,01	Painutatud
435.	370.	do.	do.	do.	0,99	Painutatud
436.	366.	do.	do.	do.	0,96	
437.	384.	do.	do.	do.	0,96	

438.	369.	do.	do.	do.	0,91	Painutatud
439.	382.	do.	do.	do.	0,89	
440.	450.	do.	do.	do.	0,89	
441.	380.	do.	do.	do.	0,83	
442.	383.	do.	do.	do.	0,63	
443.	376.	p. Arnold	1044–65	Dbg. 851	1,47	
444.	378.	ks. Heinrich III	1046–56	Dbg. 846	0,71	Fragment
445.	373.	do.	do.	Dbg. 847	1,14	Painutatud
446.	374.	do.	do.	do.	1,07	
447.	375.	do.	do.	do.	1,02	Augustatud, painutatud
448.	452.	do.	do.	do.	1,05	
449.	377.	kg./ks. Heinrich IV?	1056–1106 ?		0,85	

Speyer

450.	364.	Anonüümne		Dbg. 836; Berghaus 1954, lk. 213	0,95	Painutatud
451.	363.	do.		do.	0,94	
452.	365.	do.		do.	0,88	Painutatud
453.	467.	do.		do.	0,84	
454.	483.	kg. Heinrich III	1039–46	Dbg. 831	0,83	
455.	362.	kg./ks. Heinrich III	1039–56	Dbg. 830	0,93	Painutatud

Mainz või teadmata müntla Maasi piirkonnas

456.	417.	Teadmata valitseja		vrđ. Dbg. 1240; Kluge 1991, lk. 75	1,28	Augustatud
------	------	--------------------	--	---------------------------------------	------	------------

*Švaabimaa**Straßburg*

457.	396.	ks. Heinrich II	1014–24	Dbg. 920	1,51	
458.	397.	do.	do.	do.	1,40	
459.	395.	do.	do.	do.	1,36	Augustatud
460.	336.	kg./ks. Konrad II	1024–39	Dbg. 707; Gaetens 1934, lk. 87–88	0,91	
461.	399.	ks. Konrad II	1027–39	Dbg. 921	0,90	
462.	398.	do.	do.	Dbg. 922	1,37	

Eßlingen?

463.	134.	Teadmata valitseja		vrđ. Leimus 1979, 863; vrđ. Nau 1961, tahv. IV: 10–13; Klein & Raff 1997, 20	0,85	
------	------	--------------------	--	--	------	--

Augsburg

464.	402.	kg. Heinrich II, 2. periood	1009–24	Dbg. 1033; Hahn 1976, 144A	1,29	
465.	400.	p. Eberhard	1029–47	Dbg. 1029; Hahn 1976, 151A	1,16	
466.	401.	do.	do.	do.	1,13	

Baier

Regensburg

467.	404.	hg. Heinrich V, 2. valitsusaeg	1018–26	Dbg. 1090; Hahn 1976, 31a2?	1,34
468.	405.	do.	do.	Dbg. 1090; Hahn 1976, 31d?	0,90
469.	403.	do.	do.	Dbg. 1090; Hahn 1976, 31f1	1,35 Augustatud
470.	406.	do.	do.	Dbg. 1090; Hahn 1976, 31f6	1,21
471.	416.	ks. Konrad II ja kg. Heinrich III, 1. periood	1027–39	Dbg. 1094a; Hahn 1976, 35A	1,20
472.	407.	kg. Heinrich III, 3. periood	1042–47	Dbg. 198; Hahn 1976, 44	1,21

Eichstädt

473.	408.	ks. Heinrich III	1046–56	Dbg. 1113; Hahn 1976, 124; Kluge 1991, 158	0,70 Augustatud fragment
------	------	------------------	---------	---	-----------------------------

Lähemalt määramata mündid

474.	456.	Teadmata valitseja	Dbg. 1246		0,99
475.	421.	do.	Dbg. 1857		0,84
476.	455.	do.	av. rist punktiga vinklites; rv. vrd.	Dbg. 699	1,05
477.	146.	kg./ks. Heinrich	av. habetunud nägu; rv. rist punktiga vinklites		1,39
478.	446.	kg./ks. Konrad II?	av. habetunud nägu; rv. rist punktiga vinklites		1,00
479.	468.	Teadmata valitseja	av. habetunud nägu; rv. täiesti kulunud		1,51
480.	477.	Piiskoplik järelmünt	av. nagu Otto-Adelheidi penn, Hatz 1961, tüüp VI; rv. raamitud rist		0,49
481.	482.	Teadmata valitseja	av. büst?; rv. rist punktiga ja C S vinklites		0,99
482.	481.	do.	av. kroonitud pea paremale; rv. rist ebaselgete lisamärkidega		1,18
483.	472.	do.	av. pea paremale		0,65
484.	473.	do.	av. pea paremale; rv. kirik		0,95
485.	474.	do.	av. pea paremale; rv. 4 sambaga kirik		0,98
486.	458.	do.	av. rist punktiga vinklites; rv. nägu?		1,25
487.	460.	do.	av. rist punktiga vinklites; rv. kirik?		1,22
488.	459.	do.	av. rist punktiga vinklites; rv. kirik?		0,91
489.	461.	do.	av. rist punktiga vinklites; rv. kirik?		0,78
490.	464.	do.	av. rist punktiga vinklites; rv. ebaselge		1,27
491.	463.	do.	av. rist punktiga vinklites; rv. ebaselge		1,15
492.	462.	do.	av. rist punktiga vinklites; rv. ebaselge		0,82
493.	488.	do.			1,60
494.	490.	do.			1,30
495.	487.	do.			1,17
496.	491.	do.			1,15
497.	486.	do.			1,13
498.	485.	do.			1,12
499.	484.	do.			1,11
500.	489.	do.			1,09

501.	492.	do.			1,06
502.	495.	do.			0,97
503.	493.	do.			0,96
504.	496.	do.			0,96
505.	499.	do.			0,96
506.	494.	do.			0,95
507.	497.	do.			0,91
508.	500.	do.			0,91
509.	498.	do.			0,90
510.	502.	do.			0,90
511.	503.	do.			0,88
512.	501.	do.			0,87
513.	504.	do.			0,79
514.	505.	do.			0,77
515.	506.	do.			0,73
516.	513.	do.			0,62 Poolitatus
517.	511.	do.			0,58 Poolitatus
518.	512.	do.			0,48 Poolitatus
519.	510.	do.			0,47 Poolitatus
520.	508.	do.			0,44 Poolitatus
521.	509.	do.			0,40 Poolitatus

Böömi mündid

Praha

522.	522.	hg. Oldřich	1012–34	Cach 1970, 293	1,10
523.	523.	hg. Břetislav I	1037–55	Cach 1970, 313	0,95

Ungari mündid

(Gran)

524.	478.	kg. Stephan I	997–1038	Huszár 1979, 1a	0,94
525.	524.	kg. Peter	1038–41, 1044–46	Huszár 1979, 6	0,75

Kasutatud kirjandus

AM "D" – Eesti Ajaloomuseum. Dokumentaalmaterjalide fond.

Becker, C. J. 1981. The coinage of Harthacnut and Magnus the Good at Lund c. 1040–c. 1046. – Studies in Northern Coinages of the Eleventh Century. Toim. C. J. Becker. (Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab. Historisk-filosofiske Skrifter, 9: 4.) København, 119–174.

Beitr. VI – Beiträge zur Kunde Est-, Liv- und Kurlands, Bd. VI, Heft 4. Reval, 1907.

Berghaus, P. 1954. Beiträge zur deutschen Münzkunde des 11. Jahrhunderts. – Hamburger Beiträge zur Numismatik, 8. Hamburg, 207–223.

Berghaus, P. 1978. Die Münzen von Dortmund. (Dortmunder Münzgeschichte, I.) Dortmund.

Berghaus, P. 1983. Duisburger Münzen. – Duisburg im Mittelalter, 1100 Jahre Duisburg 883–1983. Begleitschrift zur Ausstellung. Duisburg, 89–113.

Cach, F. 1970. Nejstarší České mince, I. České denáry do mincovní reformy Břetislava, I. Praha.

CNS – Corpus nummorum saeculorum IX–XI qui in Suecia reperti sunt, 8. Östergötland. Stockholm, 1983.

- Dbg.** – Dannenberg, H. Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit, I–IV. Berlin, 1876–1905.
- Gaettens, R.** 1934. Der Fund von Ludwicsze. Halle.
- Hahn, W.** 1976. Moneta Radasponensis, Bayerns Münzprägung im 9., 10. und 11. Jahrhundert. Braunschweig.
- Hatz, G.** 1968. Tieler Denare des 11. Jahrhunderts in den schwedischen Funden. – Commentationes de nummis saeculorum IX–XI in Suecia repertis, 2. (KVHAAH, 19.) Stockholm, 95–190.
- Hatz, G.** 1974. Handel und Verkehr zwischen dem Deutschen Reich und Schweden in der späten Wikingerzeit. Lund.
- Hatz, G.** 1983. Die Münzstätte Bardowick. – Studien zur Sachsenforschung, 4. Hildesheim, 196–203.
- Hatz, V.** 1961. Zur Frage der Otto-Adelheid-Pfennige. Versuch einer Systematisierung auf Grund des schwedischen Fundmaterials. – Commentationes de nummis saeculorum IX–XI in Suecia repertis, 1. (KVHAAH, 9.) Stockholm, 105–144.
- Hb.** – Hauberg, P. Myntforhold og udmyntninger i Danmark indtil 1146. (Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Skrifter, 6. Række, histor.-filos. Afd. 5, 1.) København, 1900.
- Herschend, F.** 1979. Om vad silvermynt från Gotlands vikingatid kan vara uttryck för – en idéartikel. – Fornvännen, 4, 217–227.
- Hildebrand, B. E.** 1846. Anglosachsiska Mynt i Svenska Kongl. Myntkabinettet funna i Sveriges Jord. Stockholm.
- Huszár, L.** 1979. Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute. Budapest; München.
- Häv.** – Hävernich, W. Die Münzen von Köln. (Die Münzen und Medaillen von Köln, I.) Köln, 1935.
- Ilisch, P.** 1977. Die Anfänge der Münzprägung in Minden. – Zwischen Dom und Rathaus. Beiträge zur Kunst- und Kulturgeschichte der Stadt Minden. Minden, 37–59.
- Ilisch, P.** 1981. German Viking-Age coinage and the North. – Viking-Age Coinage in the Northern Lands. The Sixth Oxford Symposium on Coinage and Monetary History, Part 1. Toim. M. A. S. Blackburn & D. M. Metcalf. (BAR International Series, 122.) Oxford, 129–146.
- Ilisch, P.** 1990. Zur Datierung der in nordischen Funden vorkommenden ottonischen Münzen von Köln. – Nordisk Numismatisk Årsskrift 1983–84 (1990). Stockholm, 123–144.
- Ilisch, P.** 1991. Zur Münzgeschichte Duisburgs und Mindens im 11. Jahrhundert. – Berliner Numismatische Forschungen, 5. Berlin, 7–12.
- Ilisch, P.** 1995. Die S/COLONIA/A-Prägung König Heinrichs II. (1002–1014). – Studia Numismatica. Festschrift Arkadi Molvögin 65. Toim. I. Leimus. Tallinn, 56–63.
- Ilisch, P. & Jonsson, K.** 1993. En ärkebiskoplik mynttyp präglad i Bremen? – Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad, 7, 120–125.
- Jammer, V.** 1952. Die Anfänge der Münzprägung im Herzogtum Sachsen, 10. und 11. Jahrhundert. (Numismatische Studien, 3/4.) Hamburg.
- Johansen, P.** 1933. Die Estlandliste des Liber Census Daniae. Kopenhagen; Reval.
- Kellner, H.-J.** 1974. Die frühmittelalterliche Münzprägung in Würzburg. – Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte, 24. München, 109–170.
- Kilger, C.** 1995. Myntfynd och den vikingatida silverhandeln. Myntningen i Sverige. – Numismatiska Meddelanden, 40. Stockholm, 27–42.
- Klein, U. & Raff, A.** 1997. Die Münzen und Medaillen von Esslingen. Süddeutsche Münzkataloge, 7. Stuttgart.
- Kluge, B.** 1978. Bemerkungen zur Struktur der Funde europäischer Münzen des 10. und 11. Jahrhunderts im Ostseegebiet. – Zeitschrift für Archäologie, 12. Berlin, 181–190.
- Kluge, B.** 1981. Das angelsächsische Element in den slawischen Münzfunden des 10. bis 12. Jahrhunderts. Aspekte einer Analyse. – Viking-Age Coinage in the Northern Lands. The Sixth Oxford Symposium on Coinage and Monetary History, Part 1. Toim. M. A. S. Blackburn & D. M. Metcalf. (BAR International Series, 122.) Oxford, 257–327.
- Kluge, B.** 1990. Überlegungen zu den Otto-Adelheid-Pfennigen. Stempelkritische Untersuchungen der Typen Hatz II (Dbg. 1166, 1170) und AMEN (Dbg. 1171). – Sigtuna Papers. Proceedings of

- the Sigtuna Symposium on Viking-Age Coinage 1–4 June 1989. Toim. K. Jonsson & B. Malmer. (Commentationes de nummis saeculorum IX–XI in Suecia repertis. Nova series, 6.) Stockholm, 167–181.
- Kluge, B.** 1991. Deutsche Münzgeschichte von der Späten Karolingerzeit bis zum Ende der Salier. (Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Forschungsinstitut für Vor- und Frühgeschichte, Monographien, 29.) Sigmaringen.
- Lang, V.** 1996. Muistne Rävåla. Muistised, kronoloogia ja maaviljelusliku asustuse kujunemine Loode-Eestis, eriti Piritajõe alamjooksu piirkonnas. (MT, 4.) Tallinn.
- Leimus, I.** 1979. Der Schatzfund von Maidla. – TATÜ, 1, 47–81.
- Leimus, I.** 1986. Der Münzfund von Kose aus dem zweiten Viertel des 12. Jahrhunderts. Tallinn.
- Leimus, I.** 1993. Einige Bemerkungen zu den Wormser Denaren vom Typ Dannenberg 1845. – Fernhandel und Geldwirtschaft. Beiträge zum deutschen Münzwesen in sächsischer und salischer Zeit. Ergebnisse des Sannenberg-Kolloquiums 1990. Koost. B. Kluge. Sigmaringen, 119–124.
- Ligi, P.** 1993. Vadjapärased kalmed Eestis 9.–16. sajandil. (MT, 2.) Tallinn, 7–175.
- Malmer, B.** 1989. The Sigtuna coinage c. 995–1005. (Commentationes de nummis saeculorum IX–XI in Suecia repertis. Nova series, 4.) Stockholm.
- Molvõgin, A.** 1994a. Die Funde westeuropäischer Münzen des 10. bis 12. Jahrhunderts in Estland. (Numismatische Studien, 10.) Hamburg.
- Molvõgin, A.** 1994b. Sauevälja aardeleiu mündid. – TATÜ, 4, 441–455.
- Molvõgin, A. & Leimus, I.** 1995. A unique hoard from Estonia. – Studia Numismatica. Festschrift Arkadi Molvõgin 65. Toim. I. Leimus. Tallinn, 103–125.
- Nau, E.** 1961. Esslinger Münzen. – Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte, 11. München, 53–73.
- Potin, V.** 1963. Seltene Münzen des niederlothringischen und friesischen Raumes aus dem 10.–12. Jahrhundert. – Hamburger Beiträge zur Numismatik, 17. Hamburg, 483–493.
- Schive, C. I.** 1865. Norges Mynter i Middelalderen. Christiania.
- Stoess, C.** 1989. Die frühesten Erfurter Münzen. – Festschrift für Peter Berghaus zum 70. Geburtstag. Münster, 1–10.
- Stoess, C.** 1990. Mainzer (?) Prägungen der Ottonenzeit (?). Eine Untersuchung zu der Gruppe Dbg. 778/779. – Sigtuna Papers. Proceedings of the Sigtuna Symposium on Viking-Age Coinage 1–4 June 1989. Toim. K. Jonsson & B. Malmer. (Commentationes de nummis saeculorum IX–XI in Suecia repertis. Nova series, 6.) Stockholm, 311–316.
- Tamla, T.** 1996. Virumaa muinasaeg. – Virumaa. [i. k.], 206–243.
- Tamla, Ü.** 1994. Hilisviikingiaegne hõbeaare Virumaalt Sauevälja külast. – TATÜ, 4, 433–440.
- Thomsen, C. J.** 1867. Description des monnaies du moyen-âge de Christian Jürgensen Thomsen, III. Copenhagen.
- Tõnisson, E.** 1962. Eesti aardeleidud 9.–13. sajandist. – MKA, 182–249.
- Weiller, R.** 1988. Die Münzen von Trier. Erster Teil. Erster Abschnitt. Beschreibung der Münzen: 6. Jahrhundert – 1307. (Publikationen der Gesellschaft für Rheinische Geschichtskunde, XXX.) Düsseldorf.
- Wätz, A.** 1992. Vikingatida tyska mynt. En analys av mynt präglade i Deventer. C-uppsats i Arkeologi. Stockholm.
- Потин В. М.** 1967. Топография находок западноевропейских монет X–XIII вв. на территории древней Руси. – Нумизматика, 3. (Труды Государственного Эрмитажа, IX.) Ленинград, 106–194.
- Потин В. М.** 1968. Древняя Русь и европейские государства в X–XIII вв. Ленинград.

Ivar Leimus und Arkadi Molvõgin

DER MÜNZSCHATZ VON EDISE (ETZ) AUS DEM 11. JAHRHUNDERT

Zusammenfassung

Im Jahre 1903 hatte man im Kirchspiel Jõhvi (Jewe) in Virumaa (Wierland) zwischen den Gütern Edise (Etz) und Kukruse (Kuckers) einen Münzschatz gehoben, der im Estländischen Provinzial-Museum aufbewahrt wurde, aber im zweiten Weltkrieg leider verloren ging. Im Archiv des Estnischen Historischen Museums wurde vor kurzem ein vom ehemaligen Konservator des Provinzial-Museums Arthur Spreckelsen verfaßtes ziemlich gründliches Münzverzeichnis entdeckt. Das Verzeichnis basiert auf der Arbeit seines Vorgängers Axel von Howen und zum ersten Mal wird hier einen näheren Blick auf die Zusammensetzung des genannten Fundes gestattet.

Aufgrund diesen, nach der neuesten Fachliteratur korrigierten Bestimmungen enthielt der Schatz 7 kufische, 1 byzantinische, 380 deutsche, 2 böhmische, 2 ungarische, 97 angelsächsische, 19 dänische und 2 schwedische Münzen und 15 näher unbestimmte skandinavische Nachprägungen, insgesamt 525 Münzen. Obwohl drei jüngste Münzen des Fundes vom Mainzer Erzbischof Siegfried (1060–1084) geprägt worden sind und somit der ganze Fund soll nach 1060 vergraben worden sein, stammen die meisten Münzen ungefähr aus dem Zeitraum 1025–1040. Es muß betont werden, daß auch später die Prägungen dieser Periode die Mehrzahl der Fundmünzen sowohl in Estland als auch in den Nachbarländern bilden. Wahrscheinlich halte der Zufluß der westeuropäischen Denare nach Osten damals an sein höchstes Niveau erlangt; später fand hauptsächlich nur eine Umteilung der schon vorhandenen Silberreserven in den Ostseeländern statt.

Außer den Münzen befanden sich im Funde Bruchstücke von 4 Silberperlen. Das Gesamtgewicht des Schatzes betrug 597,83 g.

Nach seiner Zusammensetzung war der Fund von Edise also ein für den Ostseeraum ganz gewöhnlicher Schatz. Auch von seinem Umfang scheint er nichts Besonderes gewesen zu sein und entspricht der Durchschnittsgröße der anderen gleichzeitigen Funde Estlands. Bemerkenswert ist dabei, daß all die früheren, aus der ersten Hälfte des 11. Jahrhunderts stammenden hiesigen Funde als Regel beträchtlich kleiner sind. Also leitet der Schatz von Edise eine neue Etappe in der lokalen Silberwirtschaft ein, die durch eine deutliche Steigerung der Fundgröße gekennzeichnet und somit in die Mitte des 11. Jahrhunderts zu datieren ist. Zu gleicher Zeit fanden wichtige Veränderungen in der lokalen materiellen Kultur, Besiedlung usw. statt, die Anlaß gegeben haben, sogar von einer Wende in der Entwicklung der estnischen Gesellschaft zu reden. Doch darf man dabei nicht vergessen, daß in den anderen Ostseeländern die Anzahl der Münzen in den Funden ebenso in der zweiten Hälfte des 11. Jahrhunderts anstieg.

Möglicherweise deutet das alles auf einige gesellschaftliche Prozesse hin, auf die Auskristallisierung einer lokalen Kaufmannschicht, die alle Handelsgeschäfte und den daraus schöpfenden Gewinn unter ihre Kontrolle gebracht hatte.

Geographisch handelt es sich hier um den östlichsten Fundort Nordostestlands, der zu einer bei dem vorgeschichtlichen Hafenplatz Mahu (Maholm) liegenden Fundgruppe gehört. Eine noch größere, westwärts gelegene Fundgruppe ist in der Nähe des anderen Hafenplatzes Toolse (Tols) konzentriert. Damit bildet Virumaa das silberfundreichste Gebiet in Estland. Dagegen ist der von den Woten bewohnte nordöstlichste Teil Estlands ganz fundleer. Dasselbe gilt auch für die weiteren Gebiete östlich des Narva-Flußes. Erst von der Umgebung Oranienbaums (Lomonossovs) stammen wieder reiche russische Münzfunde, die sich aber in ihrer Zusammensetzung, bei der der hohe Anteil der friesischen Pfennige hervorzuheben ist, von den estnischen deutlich unterscheiden.